

ZICHT OP

de toekomst van Nederland

**Grote veranderingen
kunnen niet zonder
samenwerking**

Column Kim Putters
Vaste grond onder
de voeten

Reportage
'De energietransitie kan misschien
wel voor de helft goedkoper'

SER

04

Integraal beleid voor de lange termijn

Hoe krijgen we Nederland van het slot? Door te investeren in mensen, in verdienvermogen én in oplossingen voor het fysieke domein. Drie kroonleden van de SER delen hun blik op de toekomst van Nederland en benadrukken de noodzaak van samenwerking tussen politiek en polder.

22

Samenwerken aan het nieuwe Nederland

Feiten & cijfers

En verder

- 10 Voorzitter aan het woord**
Vaste grond onder de voeten
- 12 Dubbelinterview Jacco Vonhof en Piet Fortuin**
'Het Pensioenakkoord moet onverkort en snel worden geïmplementeerd'
- 17 Column Sandor Gaastra**
'Nadenken over sectoren waarin wij een geopolitiek relevante positie kunnen opbouwen'
- 18 Zo doen wij dat**
'Keihard commercieel met een sociaal tintje'
- 20 Interview Frank Wester**
'Prefab modules om snel de capaciteit van het net te kunnen vergroten'
- 24 Interview Ronald Vuijk en André Morsman**
'Pure noodzaak: van 6.000 naar 20.000 reservisten in 2030'
- 26 Reportage**
'De energietransitie kan misschien wel de helft goedkoper'
- 31 Column Yvonne Adema**
'Versoepeling van de faillissementswetgeving kan de bedrijvendynamiek bevorderen'
- 32 Uit de praktijk**
'We kunnen de aarde niet eindeloos uitputten'

SER

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

Denkwerk Draagvlak Dialoog

Colofon

Zicht op is een uitgave van de Sociaal-Economische Raad en verschijnt vier keer per jaar. Met de verhalen in dit blad wil de SER de overleconomie en de sociale dialoog bevorderen. Een jaarabonnement is gratis. Opgave jaarabonnementen en adreswijzigingen graag via zichtop@ser.nl **Redactie** Thomas Blom, Liesbeth Breeveld, Verhaalwinkel/Altwin de Moor (coördinatie & eindredactie) **T** (0)70 3499 655 **E** zichtop@ser.nl **Aan dit nummer werkten mee** Ton Bennink, Berber Bijma, Peer van den Bouwhuisen, Nicole Gommers, Dirk Hol, Dorine van Kesteren, Corien Lambregtse, Hans Vissers **Klankbordgroep** Yasmin Ait Abderrahman, Eva Buwalda, Annette de Groot, Paul te Grotenhuis, Nic van Holstein, Wibo Kusters, Manon Krol, Maarten Lindeboom, Karin van Steensel, Alex Tess Ruiten, Bram Verkerke **Redactieraad** Jules Beelen, Rita Betjes, Lieselotte Callebaut, Jos de Groen, Marijn Meijer, Sylvia Molenkamp, Anne Sophie Stoop, Tim van der Valk, Marion Winnink **Illustraties** Shutterstock **Opmaak** Riccardo van der Does, Robby Gajadien **Productie** Dex **Disclaimer** De SER heeft zich maximaal ingespannen om alle rechthebbenden van het gebruikte beeldmateriaal te achterhalen. Indien u meent dat bepaalde rechten alsnog geschonden worden of dat informatie onvolledig is, verzoeken wij u vriendelijk dit aan ons te melden. Wij zullen dan in de eerstvolgende editie van dit magazine rectificeren.

Meer Zicht op ...

Over deze editie

De brief met de toekomstvisie die de SER in november 2025 aan de informateur stuurde, beschrijft waar de SER samen met het kabinet-Jetten aan wil werken. De visie die hierin wordt geschetst – Samenwerken aan het nieuwe Nederland – bevat drie pijlers: een goed functionerende arbeidsmarkt, versterking van het verdienenvermogen en oplossingen voor knelpunten in het fysieke domein. Volgens de SER zijn stabiel beleid en brede samenwerking onmisbaar om Nederland door de transitie van deze tijd te loodsen. De grote vraagstukken – van personeelstekorten tot energietransitie en economische weerbaarheid – kunnen alleen in samenhang worden aangepakt. De SER pleit voor brede welvaart, duidelijk langetermijnbeleid en een goede samenwerking tussen politiek, werkgevers, werknemers en maatschappelijke organisaties.

Deze editie van Zicht op is volledig gewijd aan de toekomstvisie van de SER. Aan de hand van de drie pijlers neemt u kennis van mooie praktijkvoorbeelden en inspirerende inzichten die illustreren welke richting Nederland wat betreft de SER op moet en voor welke keuzes het kabinet-Jetten daarbij staat.

Samenwerken aan het nieuwe Nederland

Nieuwe Algemeen Secretaris/ Directeur voor de SER

Op 1 maart is mr. Aly van Berckel MBA gestart als Algemeen Secretaris/Directeur van de Sociaal-Economische Raad. Zij volgt Jacqueline Prins op die 1 september vorig jaar afzwaaide. SER-voorzitter Kim Putters over de benoeming: "We zijn zeer blij met de benoeming van Aly van Berckel. Zij is besluitvaardig, verbindend, een teamspeler en brengt veel bestuurlijke en politieke ervaring mee. Haar ruime netwerk bij departementen, uitvoeringsorganisaties en lokaal bestuur is voor de SER van grote waarde. In haar rol als gemeentesecretaris bij de gemeente Tilburg heeft ze veel ervaring opgedaan met de schakelfunctie naar de organisatie en de Raad die ze in haar toekomstige rol bij de SER goed kan benutten!"

De toekomst van Nederland vraagt om investeringen

Hoe krijgen we Nederland van het slot? Door te investeren in mensen, in verdienvermogen én in oplossingen voor het fysieke domein. Drie kroonleden van de SER delen hun blik op de toekomst van Nederland en benadrukken de noodzaak van samenwerking tussen politiek en polder.

Tekst Corien Lambregtse **Beeld** Jeroen Poortvliet, Dirk Gillissen, Christiaan Krouwels

Aan het woord

Femke Laagland
hoogleraar (Europees)
arbeidsrecht aan de
Radboud Universiteit
Nijmegen

Bas ter Weel
hoogleraar economie
aan de Universiteit van
Amsterdam en
directielid DNB

Steven van Eijck
speciaal regerings-
vertegenwoordiger
Circulaire Economie

Nederland is de afgelopen jaren steeds meer vastgelopen. De woningbouw stagneert, het elektriciteitsnet zit vol, de landbouw kan geen kant uit en werkgevers zoeken personeel, dat er niet is. Deze en veel andere vraagstukken vragen politieke keuzes van het nieuwe kabinet. Om die keuzes uitvoerbaar te maken, is maatschappelijk draagvlak nodig. In een gepolariseerde, versnipperde samenleving kan de SER helpen dat draagvlak te organiseren.

De sociale partners en kroonleden vonden elkaar vorig jaar in een gezamenlijke visie op de toekomst. Een investerings- en hervormingsagenda met drie pijlers: arbeidsmarkt, verdienvermogen en fysiek domein. Samen met het nieuwe kabinet wil de SER hiermee aan de slag. De raad wil bijdragen aan doorbraken die economisch, sociaal én ruimtelijk houdbaar zijn. Kroonleden Femke Laagland, Bas ter Weel en Steven van Eijck hebben daar grondig over meegedacht.

Arbeitsmarkt: investeren in mensen én zekerheid

De arbeidsmarkt vormt de eerste pijler van de toekomstvisie. “De arbeidsmarkt verandert en banen worden anders”, zegt Femke Laagland, hoogleraar (Europees) arbeidsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen. “De grote uitdaging is om de arbeidskrachten die we hebben voor te bereiden op de banen waar straks behoefte aan is. Als we willen dat mensen perspectief houden en dat de verzorgingsstaat financieel houdbaar blijft, moeten we investeren in scholing en een arbeidsmarkt die mensen helpt en stimuleert mee te bewegen. Het wordt dus tijd om een leven lang leren daadwerkelijk mogelijk te maken en structu-

Femke Laagland ‘Het wordt tijd om een leven lang leren echt mogelijk te maken’

reel te organiseren. Hoe lang praten we er al niet over? De politiek moet dit nu echt oppakken. Anders lopen mensen en bedrijven vast.”

Technologische ontwikkelingen versnellen volgens haar die noodzaak. “Nieuwe technologie, zoals AI, verandert werk sneller dan opleidingen zich aanpassen. Bij opleidingen gaat het er nu nog vaak over hoe je voorkomt dat studenten fraude plegen met AI. Maar veel interessanter is hoe professionals straks op een verantwoorde manier met die technologie kunnen werken. Daar moeten opleidingen veel meer op inzetten.”

Tegelijkertijd is er meer aandacht nodig voor praktische opleidingen: “Nederland heeft mensen nodig in praktische beroepen: zorg, energietransitie, techniek. De tekorten zijn hier groot. Jarenlang hebben we gedacht: hoe hoger opgeleid, hoe beter. Daar moeten we vanaf. Er is geen beter.”

Een belangrijk punt is volgens haar ook de sociale zekerheid. “Mensen willen zekerheid en houden daarom vast aan het systeem en de daaraan gerelateerde rechten die ze nu hebben. We kunnen die zekerheid echter ook op een andere manier organiseren, bijvoorbeeld door meer werk te maken van de begeleiding van werk naar werk. Maar ook door meer te investeren in preventie. We kijken vaak pas naar mensen om als ze

al uitgevallen zijn. Terwijl inzetten op gezond en veilig werken voorkomt dat mensen langdurig langs de kant staan. Preventie is beter voor mensen én voor de economie.”

Sterke sociale partners zijn volgens Laagland van essentieel belang om breed draagvlak te vinden voor onderwerpen die lastig liggen. “Ik ben er best trots op hoe werkgevers en werknemers elkaar meestal weten te vinden. Het recente advies over arbeidsmigratie is daar een voorbeeld van. Hoe lastig en complex dit onderwerp ook is: werkgevers en werknemers hebben elkaar gevonden in gemeenschappelijke aanbevelingen. Arbeidsmigranten mogen geen wegwerp-arbeidskrachten zijn.”

In een veranderende samenleving zorgen de sociale partners volgens haar voor stabiliteit. “In dat kader zijn er inspanningen nodig om het cao-stelsel en het overleg tussen sociale partners toekomstbestendig te houden. Vakbonden verliezen leden en dat heeft gevolgen. Daar moeten we over nadenken. We moeten een arbeidsmarkt bouwen die niet alleen economisch sterk is, maar ook sociaal houdbaar.”

Verdienvermogen: investeren in innovatie

Verdienvermogen vormt de tweede pijler in de toekomstvisie van de SER. Bas ter Weel, hoogleraar economie aan

Femke Laagland pleit voor meer aandacht voor praktische opleidingen: "We hebben mensen nodig in de zorg, energietransitie en techniek. Jarelang hebben we gedacht: hoe hoger opgeleid, hoe beter. Misschien moeten we daar echt vanaf. Als we niet nadenken over hoe de arbeidsmarkt er over tien jaar uitziet, kan dat grote gevolgen hebben."

de Universiteit van Amsterdam, zet dat Nederlandse verdienvermogen in een veranderende internationale context. "De wereld is veranderd. We hebben ons land lang zo efficiënt mogelijk ingericht, maar daardoor zijn we afhankelijk geworden van andere landen, ook buiten Europa. In coronatijd zagen we al dat leveringen helemaal niet vanzelfsprekend zijn. En nu de wereld zich meer in blokken organiseert, merken we dat opnieuw. We zijn economisch kwetsbaar geworden."

Voor Nederland betekent dit dat Europese samenwerking steeds belangrijker wordt. "Binnen Europa hebben we de interne markt. Voor goederen is die markt goed geregeld en voor diensten grotendeels ook. Maar voor wat betreft regelgeving kunnen we nog stappen zetten. Verschillende nationale regels maken het voor bedrijven lastiger om op te schalen. Daar valt winst te behalen." Om het verdienvermogen van bedrijven

te vergroten, moeten drie grote knelpunten worden opgelost. Het eerste is financiering. "Bedrijven die willen groeien,

niseert, krijgen bedrijven meer groeimogelijkheden. Dan komt er ook meer privaat kapitaal los en hoef je minder

Bas ter Weel

'Onze belangrijkste grondstof is goedopgeleide mensen'

hebben financiering nodig. In Nederland is op zich voldoende geld beschikbaar, maar bij grotere financieringsrondes – vanaf ongeveer vijftig miljoen euro – is in Nederland vaak onvoldoende risicokapitaal beschikbaar. Daardoor wijken bedrijven geregeld uit naar bijvoorbeeld de Verenigde Staten. We hebben daarom een Europese kapitaalmarkt nodig. Als je financiering op Europees niveau orga-

nel naar nationale overheden te kijken. Dit betekent wel dat Nederland actief en constructief moet deelnemen aan Europese samenwerking."

Het tweede knelpunt is de arbeidsproductiviteit. Ter Weel: "Een hogere arbeidsproductiviteit begint bij goed onderwijs, talentontwikkeling en een betere aansluiting tussen opleidingen en arbeidsmarkt. We kunnen jongeren →

die een beroepsopleiding gaan volgen bijvoorbeeld beter informeren over de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen.”

Een hogere arbeidsproductiviteit vraagt ook om innovatie. Dat moet volgens Ter Weel breed worden opgevat. “Nederland is meer dan alleen hightech. Innovatie zit ook in bijvoorbeeld dienstverlening, onderwijs en duurzaamheid. Ons verdienvermogen zit in slimme mensen. Investeren in kennis, duurzaamheid en innovatie dragen bij aan economische stabiliteit en maatschappelijke kwaliteit.”

Het derde knelpunt dat moet worden opgelost is onzekerheid over randvoorwaarden en beleid. “Bedrijven gaan pas investeren als de publieke randvoorwaarden goed geregeld zijn en beleid voorspelbaar is. Dat vraagt om structurele oplossingen voor bijvoorbeeld de stikstofproblematiek, de netcongestie en vergunningverlening. Maar ook om een gelijk speelveld voor bedrijven binnen Europa. Op korte termijn kunnen we kijken hoe we cruciale industrie voor Nederland behouden. Veel belangrijker is het om op Europees niveau te kijken hoe we op de langere termijn de indus-

trie beter kunnen organiseren. Zodat elk land doet waar het goed in is en meerwaarde levert.”

De kern van het toekomstadvies van de SER is volgens hem: investeren in kennis en talent. “We hebben weinig natuurlijke grondstoffen in dit land; onze belangrijkste grondstof zijn goedopgeleide mensen.”

Fysiek domein: goede randvoorwaarden

De derde pijler in de toekomstvisie draait om de fysieke leefomgeving. Voor Steven van Eijck, speciaal regerings-

Steven van Eijck: “De oplossing voor netcongestie vraagt investeringen in het elektriciteitsnet. We moeten daarbij breed kijken. Naar batterijopslag bijvoorbeeld, slimme netten en andere energiebronnen. Daarmee voorkom je piekbelasting en vergroot je tegelijk de geopolitieke onafhankelijkheid.”

vertegenwoordiger Circulaire Economie, bepaalt dat domein steeds vaker wat economisch en maatschappelijk mogelijk is. “Het fysieke domein is vooral randvoorwaardelijk. Zonder energie-infrastructuur, ruimte en vergunningverlening blijven plannen voor economie, woningbouw en verduurzaming steken. Daardoor investeren bedrijven minder of ze vertrekken. Daarnaast vertraagt de woningbouw en wordt de energietransitie moeilijker uitvoerbaar. Dat raakt aan de brede welvaart: werkgelegenheid, voorzieningen en economische stabiliteit.”

Van Eijck pleit voor een brede blik en integrale oplossingen. “De oplossing van netcongestie vraagt investeringen in het elektriciteitsnet. Er zou zo’n 200 miljard euro nodig zijn om het net te verzwaren. Dat laat wel zien hoe groot de opgave is. Maar we moeten zeker ook breder kijken. Naar batterijopslag bijvoorbeeld, slimme netten en andere energiebronnen. Daarmee voorkom je piekbelasting en vergroot je tegelijk de geopolitieke onafhankelijkheid.” Bij stikstof zijn volgens hem oplossingen nodig die economie en duurzaamheid verbinden. “We hebben in Nederland meer grondstoffen boven de grond dan eronder. Als we beter recyclen en hergebruiken, worden we minder afhankelijk van andere landen. Circulariteit is niet alleen een milieuthema, maar ook een slimme economische en geopolitieke strategie.” Dit vraagt volgens hem om duidelijke keuzes van het kabinet. “Circulariteit ontstaat niet vanzelf. Daar zijn normering, prijsprikkels en consistent beleid voor nodig.”

Bij dit soort randvoorwaarden horen volgens Van Eijck ook financiële randvoorwaarden. Hij leidt een SER-commissie die werkt aan een advies over de hervorming van het belasting- en toeslagenstelsel, dat voor de zomer bij het nieuwe kabinet op tafel moet liggen. “Het huidige systeem is complex en moeilijk uitlegbaar. Ons advies helpt om het stelsel eenvoudiger te maken, financiële stress te verminderen en vertrouwen te herstellen. Daarmee vergroten we de weerbaarheid van mensen en scheppen we ruimte voor de transities die gaande zijn.”

Steven van Eijck

‘Door beter te recyclen worden we minder afhankelijk van andere landen’

Drie pijlers, één agenda

De drie pijlers van de toekomstvisie hangen nauw met elkaar samen. Een nieuwe infrastructuur voor duurzame energie bijvoorbeeld vraagt ruimte en investeringen, maar creëert tegelijk banen en innovatie. Nieuwe technologie en maatschappelijke veranderingen vragen op hun beurt om nieuwe vaardigheden. Als daar niet op wordt ingezet, blijven innovatie en economische ontwikkeling achter. Zonder vakmensen stopt de uitvoering, zonder infrastructuur stopt de economie.

Die onderlinge samenhang vraagt om integraal beleid op de lange termijn. Met het toekomstadvies wil de SER daar richting aan geven: een samenhangende agenda voor een economisch sterk, sociaal inclusief en fysiek duurzaam Nederland. Maar dat gaat alleen lukken als overheid, sociale partners en andere maatschappelijke partijen samenwerken. Ter Weel ziet de toekomstvisie als “een uitgestoken hand” naar het kabinet. “Als sociale partners gezamenlijk ergens achter staan, vergroot dat de kans dat beleid uitvoerbaar en houdbaar is.” Hij ziet een economie voor zich die innovatief en duurzaam genoeg is om internationaal concurrerend te blijven. “Investeringen in kennis, duurzaamheid en innovatie dragen uiteindelijk bij aan economische stabiliteit en maatschappelijke kwaliteit. Daarmee versterk je niet alleen het verdienvermogen, maar ook de brede welvaart.”

Ook Laagland vindt samenwerking met het kabinet en parlement van

essentieel belang: “Kabinetten komen en gaan, maar sociale partners kunnen helpen om beleid stabiel te houden.” Zij ziet een arbeidsmarkt voor zich waarin mensen die daartoe in staat zijn zich blijven ontwikkelen en kunnen meebewegen met technologische en maatschappelijke veranderingen. “Brede welvaart betekent bovendien niet alleen economische groei, maar ook zekerheid, gelijke kansen en veilig en gezond werk.” Investeren in mensen is daarbij essentieel, zodat veranderingen de ongelijkheid niet groter, maar kleiner maken.

Van Eijck ziet uit naar een fysieke leefomgeving die transities ondersteunt in plaats van belemmert. “Als energie-infrastructuur, ruimte en vergunningverlening op orde zijn, kunnen economische en maatschappelijke ontwikkelingen versnellen.” Op het gebied van samenwerking verwacht hij dat de SER de komende jaren een cruciale rol gaat spelen. “Voor een minderheidscoalitie en een versnipperd parlement is het noodzakelijk dat beleid op maatschappelijk draagvlak kan rekenen. De SER kan helpen draagvlak te organiseren.”

De kroonleden beseffen dat het aan de politiek is om keuzes te maken en besluiten te nemen. “Het toekomstadvies is geen blauwdruk, maar wijst de richting naar een land dat economisch sterk en sociaal inclusief is, waarin de fysieke ruimte duurzaam wordt benut. Een land dat transities niet alleen ondergaat, maar actief vormgeeft.” ●

Vaste grond onder de voeten

In onzekere tijden hebben mensen een overheid nodig die zekerheid biedt op het gebied van werk, inkomen, huisvesting, zorg, onderwijs en een leefbaar milieu. Dat zijn geen gunsten, maar sociale grondrechten waar het vertrouwen in de overheid mee staat of valt.

Herstel van vertrouwen is misschien wel de grootste opgave waar het kabinet voor staat. En niet alleen het kabinet, maar alle overheden en maatschappelijke instituties in ons land. Dat begint bij brede samenwerking en stabiel beleid. De SER kan daar een rol bij spelen: als bruggenbouwer en verbinder. Vanuit het perspectief van brede, duurzame welvaart voor iedereen.

Ons advies over de toekomst van Nederland gaat over die volle breedte. De visie heeft drie pijlers: een sociale pijler (arbeidsmarkt), een economische pijler (verdienvermogen) en een ruimtelijke pijler (fysiek domein).

De sociale pijler richt zich op een toekomstbestendige arbeidsmarkt. Een arbeidsmarkt die mensen waardig werk en inkomenszekerheid biedt en die niemand langs de zijlijn laat staan. Waar laagbetaalde arbeid wordt teruggedrongen en internationale arbeidskrachten bijdragen aan de maatschappelijke opgaven en transities. Waar mensen gezond en veilig werken tot aan hun pensioen en ook daarna nog actief kunnen zijn, bijvoorbeeld als vrijwilliger of mantelzorger. En ja, ook de mensen met fysiek zware beroepen.

Dat klinkt misschien idealistisch. Toch is het niet alleen een noodzakelijke, maar ook de slimste strategie. Een toekomstbestendige arbeidsmarkt is namelijk de basis voor een toekomstbestendige economie. En natuurlijk werkt het ook andersom: investeringen in de economie, in het verdienenvermogen van ons land, zijn onmisbaar voor een goed functionerende arbeidsmarkt. Want als de economie stilstaat, komt ook de arbeidsmarkt stil te staan. Daarom moeten de economie en de arbeidsmarkt met elkaar in balans zijn.

Voor evenwichtige brede welvaart, ook in de toekomst, is nog een derde pijler nodig: het ruimtelijk domein. Dit gaat over de fysieke randvoorwaarden om ontwikkelingen mogelijk te maken. Ruimte is schaars in Nederland. Woningbouw, landbouw, energie en infrastructuur concurreren met elkaar om ruimte. Niet alles kan overal en zeker niet tegelijk. Daarin zal het kabinet keuzes moeten maken. Hoe langer keuzes worden uitgesteld, hoe langer het land op slot blijft.

Voor die keuzes zijn niet alleen politieke meerderheden in de Eerste en Tweede Kamer nodig, maar ook draagkracht en draagvlak in de samenleving. Die draagkracht wordt versterkt als mensen veerkracht hebben en kunnen meebewegen met veranderingen. Daarom is het topprioriteit om te investeren in gezond en veilig werk, een leven lang ontwikkelen en begeleiding van werk naar werk. Dat geeft mensen vaste grond onder de voeten. De economie draait om mensen. Investeren in mensen betekent investeren in arbeidsproductiviteit, innovatie en het verdienenvermogen van Nederland. En vooral in de misschien wel belangrijkste voorwaarde die ons land nodig heeft om vooruit te komen: vertrouwen in de toekomst.

Kim Putter

Voorzitter Sociaal-Economische Raad

'De arbeidsmarkt heeft eenvoud en rust nodig'

Wat zijn de grootste uitdagingen voor de arbeidsmarkt? En hoe tackelen we die het beste? CNV-voorzitter Piet Fortuin en MKB-Nederland-voorzitter Jacco Vonhof (beiden zijn ook lid van het dagelijks bestuur van de SER, *red.*) gaan erover in gesprek. Hun gezamenlijke boodschap aan het nieuwe kabinet: het stelsel voor sociale zekerheid moet eenvoudiger en de komende jaren moet iedereen van het nieuwe pensioenstelsel afblijven.

Tekst Berber Bijma **Beeld** Christiaan Krouwels, ANP

Piet Fortuin (links) en Jacco Vonhof

Piet Fortuin schiet in de lach. “Wat de grootste uitdagingen zijn waar de arbeidsmarkt op dit moment voor staat? Ja, laten we met een overzichtelijke vraag beginnen!” Met andere woorden: dat zijn er nogal wat, die uitdagingen. Toch springen er twee uit voor de vakbondsvoorzitter: de personeelskrachte en de doorgeschoten flexibiliteit. Mkb-boegbeeld Jacco Vonhof onderschrijft dat. En hij noemt een derde uitdaging: “We moeten het werkgeverschap aantrekkelijker maken, want zonder werkgeverschap geen arbeidsmarkt. En goed werk-

geverschap is een voorwaarde voor goede arbeidsvoorwaarden.”

Is in dat kader de opkomst van kunstmatige intelligentie niet óók een grote uitdaging voor de arbeidsmarkt? Mwah, reageren beiden. “We moeten uitkijken dat we AI niet te veel hypen”, vindt Fortuin. “Ja, de inhoud van het werk gaat veranderen. En inderdaad: dat is ingrijpend, dat vraagt om scholing. We moeten leren samenwerken met AI. Maar er gaan geen massaontslagen vallen doordat AI werk overneemt.”

Vonhof: “Werk verandert door AI, maar dergelijke veranderingen hebben

we eerder meegemaakt. Nieuw is wel dat AI waarschijnlijk vooral de midden-groepen op de arbeidsmarkt zal treffen: mensen die veel met computers werken. We moeten mensen vooral AI-vaardig maken. Maar de structurele arbeidstekorten gaan er niet door verdwijnen.”

Evenwicht tussen vast en flex

De SER stuurde afgelopen najaar, goed en wel na de Tweede Kamerverkiezingen, een brief aan de informateur. Daarin pleit de raad onder meer voor een goed evenwicht tussen werk- en inkomenszekerheid voor werknemers

Vonhof en Fortuin hopen dat het nieuwe kabinet zal zorgen voor stabiliteit. “Reinheid, rust en regelmaat”, in de woorden van deze laatste. “Gewoon een kabinet dat de rit uitzit.”

en flexibiliteit voor werkgevers. Op dat punt ligt er voor het nieuwe kabinet nog werk te doen, vinden Fortuin en Vonhof. “We maken vaak beleid op basis van excessen”, zegt de laatste. “Aan de randen van gedrag tref je slechte mensen aan, zowel onder werkgevers als onder werknemers. We moeten ervoor oppassen dat niet zij het uitgangspunt voor de discussie zijn, maar de 99 procent van de mensen daartussen, die van goede wil zijn. Los daarvan: we hebben flexibiliteit gewoon nodig. Dat zie je ook aan de werknemerskant, bijvoorbeeld door de opkomst van zzp’ers. Waar ik vooral voor zou willen pleiten, is: laten we de blik richten op de langere termijn en eens onderzoeken hoe de arbeidsmarkt er over tien of vijftien jaar uitziet. Laten we dáár beleid op maken. Dat gesprek moet nog beginnen.”

Fortuin beaamt dat flexibiliteit nodig is, maar vindt het wel nodig om te kijken waar die flexibiliteit op is gericht. “Gaat het om seizoensarbeid, om meebewegen met de economie of heel basaal om de prijs? Onlangs sprak ik een uitzendondernemer die op basis van dubbeltjes probeert te concurreren. Dat is een typisch voorbeeld van doorgeschoten flexibiliteit en ik ben ervan overtuigd dat dat soort ondernemers gaat verdwijnen. Van werknemerskant is flexibiliteit vooral aantrekkelijk als secundaire arbeidsvoorwaarde. Naast het loonstrookje kijken mensen steeds meer naar de zeggenschap en autonomie die ze in hun werk hebben. Regelvrijheid en keuzevrijheid zijn vormen van flexibiliteit die maken dat mensen zich aan een organisatie willen binden.”

Arbeidsongeschiktheid

Ook een meer inclusieve arbeidsmarkt is nodig, vinden beiden. Niet alleen met het oog op de krapte moeten meer mensen aan het werk, maar ook omdat het simpelweg voor niemand fijn is om aan de kant te staan. Fortuin: “Het is uitermate onwenselijk dat we richting

1 miljoen arbeidsongeschikten gaan. Samen met de ongeveer 400.000 werkzoekenden hebben we dan grofweg 1,5 miljoen mensen die niet meedoen in de samenleving.”

Piet Fortuin
‘Misschien moeten we een stelsel accepteren waarbij niet alles tot achter de komma vastligt’

“Dat is een maatschappelijk probleem”, zegt Vonhof. Dat veel mensen niet mee kunnen doen, is volgens hem mede een gevolg van het stelsel van sociale zekerheid, dat veel te ingewikkeld is geworden en ook niet stimuleert; vaak loont het niet of onvoldoende om te gaan werken. “Vroeger zei de VVD dat een uitkering geen hangmat, maar een trampoline moet zijn. Ik zou daaraan willen toevoegen dat een uitkerings-situatie vandaag de dag een spinnenweb is. Als je er eenmaal in terecht komt, ben je gevangen. Dat geldt bijvoorbeeld bij arbeidsongeschiktheid, met name bij de WIA. Het mag niet zo zijn dat we mensen maar permanent afschrijven, omdat het UWV niet de capaciteit heeft om iedereen te keuren.”

Fortuin: “We – de politiek, de vakbonden en de werkgevers – hebben het heel complex gemaakt met elkaar. We willen alles het liefst tot de laatste man en vrouw dichtgeregeld hebben. Maar misschien moeten we een stelsel accepteren waarbij niet alles tot achter de komma vastligt. Zeker bij arbeidsongeschiktheid moet het anders. Mensen zijn bang om weer aan het werk te gaan, omdat ze dan uitkeringen kwijtraken. Andersom zijn werkgevers bang om mensen vanuit arbeidsongeschiktheid aan te nemen, omdat ze loondoorbetaling bij ziekte riskeren. Die hobbels moeten er van beide kanten uit.”

Nieuw pensioenstelsel

Nog een punt waar beide heren het roerend over eens zijn: het Pensioenakkoord moet onverkort en snel worden geïmplementeerd. Ook dat staat in het SER-advies aan de informateur. Het Pensioenakkoord is “één van de beste akkoorden die de afgelopen jaren in de polder zijn gesloten”, zegt Fortuin. “Bij de eerste fondsen die zijn overgestapt, zie je dat de pensioenuitkeringen in één keer fors omhooggaan. Het is goed dat we uit het oude, rigide stelsel zijn gestapt waarbij we alles maar in zekerheden zochten.” Hij heeft nog wel een aanvullend advies aan het nieuwe kabinet: “Blijf er de komende jaren van af. Laat het nieuwe stelsel nu eerst even functioneren en ga er niet meteen weer aan rommelen zoals het nieuwe kabinet nu toch lijkt te willen gaan doen.”

Dat laatste is Vonhof uit het hart gegrepen. “We hebben de laatste jaren vaker gezien dat als je gaat interveniëren in een proces dat aan de gang is, er toch weer onduidelijkheid ontstaat. Een akkoord komt dan in een soort politieke wasstraat terecht, waardoor we iedere keer weer een kleine afslag nemen en opgeteld uiteindelijk het hele akkoord onder druk komt te staan. Dat hebben wij althans ervaren met eerdere akkoorden die we hebben gesloten.” →

Duidelijkheid is zeker voor mkb-ondernemers van groot belang, zegt Vonhof. “Er zijn pensioenen die niet zijn ondergebracht bij pensioenfondsen, maar bij verzekeraars of premiepensioeninstellingen. Daar zitten veel mkb’ers. Die wachten nu met overstappen, omdat ze eerst willen zien dat de overheid zeker weet wat ze wil. Duidelijkheid over de koers is van groot belang, omdat het risico bestaat dat deze bedrijven anders te laat invaren. Met een enorme fiscale claim voor de werknemers als gevolg.”

Andere dynamiek

Beide poldervoormannen hopen dat het nieuwe kabinet zal zorgen voor stabiliteit. “Reinheid, rust en regelmaat”, in de woorden van Fortuin. “Gewoon een kabinet dat de rit uitzit.” Vonhof: “Ik ben benieuwd hoe de dynamiek in de polder wordt nu we een minderheidskabinet hebben. Voorheen sloten sociale partners grote akkoorden, die als

Jacco Vonhof ‘Een uitkeringssituatie is een spinnenweb: als je er eenmaal in terechtkomt, ben je gevangen’

onderlegger dienden voor meerderheidskabinetten. Het zou nu weleens andersom kunnen worden: er komen politieke akkoorden van het kabinet met partijen aan de flanken, met daarbij het verzoek aan de polder om die akkoorden te helpen bestendigen. Dat biedt veel kansen voor het werk binnen de SER, waarbinnen we gelukkig kritisch op elkaar kunnen zijn, maar wel altijd verder komen. Ik zou het kabinet willen oproepen daar gebruik van te maken.”

Ook Fortuin denkt dat grote sociale akkoorden de komende tijd niet aan de orde zijn. “De politiek is nu aan zet en die kan vervolgens maatschappelijk draagvlak in de polder zoeken.” Op de sociale partners kan het nieuwe kabinet wat de beide voorzitters betreft rekenen. Fortuin: “Als je alleen al kijkt naar de geopolitieke uitdagingen, kunnen we het ons niet veroorloven om met de rug naar elkaar toe te gaan staan.” ●

CV

Piet Fortuin

is sinds 2020 voorzitter van vakcentrale CNV. Eerder was hij werkzaam in het onderwijs. Na zijn overstap begon hij bij CNV Jongeren en tot zijn huidige functie was hij voorzitter van CNV Vakmensen. In de tussenliggende jaren onderhandelde hij voor de vakbond onder meer in de scheepsbouw en de voedingsmiddelenindustrie.

Jacco Vonhof

is sinds 2018 voorzitter van MKB-Nederland. Zijn eenmanszaak als glazenwasser bouwde hij uit tot een middelgroot schoonmaakbedrijf, waarvan hij nog steeds directeur is. Vonhof is daarnaast onder meer voorzitter van de Raad van Toezicht van de Stichting Lezen en Schrijven.

Wederzijds afhankelijk

Nederland drijft al decennia onbelemmerd handel met veel landen. Onze economie is erop gebouwd. De laatste tijd zien we echter dat andere landen de wereldwijde handelsafspraken niet meer in acht willen nemen. Dat zet ons verdienvermogen onder druk.

Als we praten over handelsbelemmeringen, gaat het vaak over de Verenigde Staten. Dichter bij huis telt de Europese Unie 450 miljoen consumenten – meer dan de VS. In potentie een forse interne afzetmarkt. In de praktijk fungeert de EU echter nog niet zo. Economen hebben berekend dat verschillende regels binnen Europa hetzelfde effect hebben als handelstarieven van 44 procent op goederen. Ter vergelijking: op de Amerikaanse markt is dit slechts 13 procent. Daar valt dus veel te winnen.

In een handelsrelatie zit afhankelijkheid: we kopen wat we zelf niet hebben en verkopen wat de ander niet heeft. Dat is prima, zolang die afhankelijkheid wederzijds is. Als de balans scheef wordt, ontstaat kwetsbaarheid. Daarom moeten we nadenken over sectoren waarin wij een geopolitiek relevante positie kunnen opbouwen. Denk aan de halfgeleidersector, maar ook de hoogproductieve agrosector en topbedrijven in biotechnologie, medische technologie en duurzame chemie. Zij dragen indirect bij aan onze economische veiligheid.

Een andere wederzijdse afhankelijkheid is die tussen verdienvermogen en brede welvaart.

Een sterke economie blijft belangrijk om geopolitieke uitdagingen het hoofd te bieden en om onze welvaart op peil te houden. Maar economische groei moet niet ten koste gaan van ecologie of een goed functionerende en rechtvaardige arbeidsmarkt. In zo'n land wonen en werken we nu eenmaal minder graag.

Hoe vinden we de juiste balans? Opnieuw door wederzijdse afhankelijkheid: werkgevers en werknemers hebben elkaar nodig. Daarvoor hebben we in Nederland het instrument bij uitstek: het consensusmodel. Precies dat consensusdenken las ik terug in de SER-reactie op het rapport-Wennink: versterk ons verdienvermogen, met oog voor de ecologie en de sociale kant van de arbeidsmarkt. Want dat brengt ons uiteindelijk de meeste brede welvaart.

Sandor Gaastra
secretaris-generaal van het ministerie
van Economische Zaken

Keihard commercieel met een sociaal tintje

Het draait bij Frank Deriet om de centen. Daar is de CEO van de Roobeek Group heel eerlijk in. Tegelijkertijd staat hij voor de maatschappelijke betrokkenheid van het bedrijf. Op het immense terrein in Arcen staat een bloeiende kwekerij waar mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt werken. Ook is er een zorgboerderij en een gebouw met dagbesteding voor mensen met een handicap. Ondanks het commitment om mensen met een beperking aan zich te binden, neemt hun aantal bij het bedrijf af. Deriet ziet het met lede ogen aan: “Gemeenten verliezen het menselijke aspect uit het oog.”

Tekst Ton Bennink Beeld Dirk Hol

Goed geld verdienen in combinatie met zorg voor minder productieve mensen: de Roobeek Group sleepte er de Gezond en Vitaal werken Prijs van Stigas mee binnen. Kevin van der Heijden, hogere veiligheidskundige van deze arbodienst zonder winstoogmerk, nomineerde Roobeek. “We kwamen hier voor de risico-inventarisatie en -evaluatie en troffen een unieke combinatie met sociaal werk aan. Dat zie je nergens. Dit bedrijf is dienend aan de samenleving. Uiteindelijk zorgt het met de zorgboerderij en de dagbesteding ook voor de families van de mensen die hier komen.”

Afname

Roobeek is een reus in de tuinplanten- en bomensector en levert in heel Europa. Het bedrijf wil in 2028 marktleider zijn in de online plantensector en de samenleving vergroenen. Leidraad: people, planet, profit. Maar die eerste ‘p’ wordt helaas minder vanzelfsprekend.

Het aantal mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt dat bij het bedrijf in de productie werkt, neemt namelijk gestaag af. Deriet: “Van de circa zestig mensen

de krapte van de arbeidsmarkt moeilijker te contracteren zijn of dat minder jonge mensen een beperking hebben, heeft het mis, aldus Deriet. “De afname

‘Sommigen komen juist vanwege dat sociale hier werken’

waarmee we gestart zijn, hadden we er deze zomer nog twintig over en nu nog maar acht. Dat komt deels doordat mensen met pensioen gaan en deels doordat er geen jonge mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bijkomen.”

Kostengedreven gemeenten

Wie daaraan de conclusie verbindt dat jonge mensen met een beperking door

komt vooral door kostengedreven gemeenten. Bezuinigen is goed, maar gemeenten verliezen het menselijke aspect uit het oog. Ze hebben veel mensen weggeplukt die hier al twintig of dertig jaar werkten. Mensen met een wat hogere productiviteit die ze dan aan een ander bedrijf koppelen. Zij zijn makkelijk te lijmen. De mensen met het minste verdienvermogen blijven achter.”

Menselijke aspect

Dat mensen die wat meer opleveren bij andere bedrijven terecht komen, heeft alles te maken met de loonkosten-subsidie die je als werkgever ontvangt. Alle mensen die door hun beperking niet zelfstandig kunnen functioneren in een reguliere werkomgeving, krijgen begeleiding van hun werkgever. Hoe hoger de productiviteit, hoe rendabeler die begeleiding is. Deriet: "En dus zijn de beteren gewild. Met als gevolg dat veel jongeren die ook willen werken maar wat meer begeleiding nodig hebben, langs de kant blijven staan. De politiek en de SER zouden daar eens naar moeten kijken."

Overigens mogen sommige mensen wel wat meer gestimuleerd worden,

'Dit bedrijf is dienend aan de samenleving, dat zie je nergens'

meent Deriet. "We hebben mensen die te hard gepusht worden om productief te zijn, maar ook het omgekeerde. Er

werkten hier mensen die 'gewoon' havo hadden gedaan, maar die twintig jaar geleden een stempel hebben gekregen. Die gedragen zich als een olifant die aan de ketting ligt en die nadat de ketting wordt verwijderd gewoon blijft staan. Die kunnen veel meer dan ze denken."

Het mengt prima

"We runnen hier een business en hebben tegelijkertijd hart voor mensen. Dat straalt af op onze werknemers. Sommigen komen juist vanwege dat sociale hier werken. En het mengt ook nog eens prima. Vier keer per jaar hebben we een bedrijfsfeest en dan heb je allerhande pluimage bij elkaar: zorg, hardcore verkoop en productie. Prachtig." ●

Frank Deriet (rechts) vindt het jammer dat gemeenten mensen wegplukken die al twintig of dertig jaar bij zijn bedrijf werken: "Zij zijn makkelijk te lijmen. De mensen met het minste verdienvermogen blijven achter."

In dezelfde tijd geen twee maar drie verdeelstations

Aan het woord

Frank Wester
directeur Operaties
bij Tennet

Het elektriciteitsnet in Nederland is overvol. Wanneer we die zogeheten netcongestie niet snel oplossen, stikken woningbouw, industrie én verduurzaming. Netbeheerder TenneT werkt aan een veelbelovende oplossing om de capaciteit van het hoogspanningsnet te vergroten. Directeur Operaties Frank Wester vertelt erover en waarschuwt tegelijkertijd voor lange vergunningsprocedures die op de rem kunnen duwen. Het goede nieuws: “Met het ministerie van Klimaat en Groene Groei hebben we een ‘versnellingspakket’ afgesproken.”

Tekst Peer van den Bouwhuisen **Beeld** Jorrit 't Hoen, Marc Blommaerts Photography

Frank, hoe groot is het probleem van netcongestie en wat moet er gebeuren?

“Wanneer we het net niet snel uitbreiden, ontstaat er grote economische schade. Woningbouw en industrie-ontwikkeling komen tot stilstand of vertragen en bijvoorbeeld ziekenhuizen komen in gevaar. Vergelijk het met het wegennet: als het te druk wordt ontstaan er files en loopt alles vast. De knelpunten zitten vooral in de stroomdistributie naar de regio en dat komt door de snelgroeiende vraag van regionale netbeheerders en bedrijven. Om aan die vraag te voldoen, zijn er meer aansluitpunten nodig.”

velden beheert waarvan een aanzienlijk deel wordt uitgebreid. Dit kwartaal komt de eerste prefab module van de band.”

Kunnen jullie zo aan de slag of komen jullie belemmeringen tegen?

“We worden voornamelijk afgeremd door vergunningsprocedures. In de praktijk duurt het soms jaren voordat alle vergunningen voor de bouw of uitbreiding van een hoogspanningsstation rondkomen. Zonder versnelling van procedures loopt Nederland achter de feiten aan. Daarom hebben we met het ministerie van Klimaat en Groene Groei een

ontwerp. Denk daarbij aan het plaatsen van nestkastjes, het zorgen voor bloemrijke stroken en het realiseren van natuurlijke wallen voor de flora en fauna in het gebied. We kopen zo veel mogelijk secundair (gebruikt) koper in en zetten in op emissieloos bouwen, bijvoorbeeld door elektrisch te boren bij het plaatsen van heipalen. Ook het modulair bouwen draagt bij aan duurzaamheid. We minimaliseren door deze bouwmethode de impact op de buitenomgeving.”

En de stroom zelf? Loopt de verduurzaming daarvan mee in de pas?

“Het knelpunt is niet het aanbod van groene stroom, maar het transportvermogen van het net. Nederland is nu al koploper in wind- en zonne-energie, maar de ontwikkeling van het elektriciteitsnet loopt nog achter.

In Groningen zien we bijvoorbeeld een sterke groei van zonne-energie, onder meer doordat veel agrariërs zijn overgestapt naar het aanleggen van grote zonnepanelen. De bestaande infrastructuur om deze energie bij alle afnemers te krijgen is daar echter nog niet op ingericht. Daardoor moeten we tijdens piekmomenten soms terugvallen op gascentrales, terwijl er gedurende de dag in principe voldoende groene stroom beschikbaar is.”

Wat voor rol zien jullie voor de SER?

“Wij kijken net als de SER met een brede maatschappelijke blik naar het vraagstuk. Met aandacht voor zowel economie, mens als milieu. De SER kan ons als adviesraad ondersteunen door hierin gezamenlijk op te trekken en door te helpen bij het stellen van prioriteiten: kiezen we eerst voor woningbouw, industrie of de Rotterdamse haven? Juist bij die integrale afweging kan de SER zorgen dat die keuzes ook maatschappelijk draagvlak hebben.” ●

‘Zonder snelle netuitbreiding loopt de ontwikkeling van Nederland vast’

Welke oplossing heeft TenneT bedacht?

“We bouwen samen met Heijmans prefab modules om de hoogspanningsvelden snel uit te kunnen breiden. De standaardisatie van deze modules levert twee concrete voordelen op. Zo verkort prefab bouwen de bouwtijd met circa 30 procent: in plaats van twee hoogspanningsstations breiden we er nu in dezelfde tijd drie uit. Dit komt ook doordat we niet meer afhankelijk zijn van weersomstandigheden. We bouwen de modules namelijk binnen, in een fabriek in Ede. Omdat we veel vooraf kunnen doen, kunnen we de tijd die we nodig hebben op het hoogspanningsstation zo kort mogelijk houden. Stroomuitval door werkzaamheden kunnen we zo tot een minimum beperken. Onze doelstelling is om de komende vijf jaar 480 modules te produceren voor 120 velden. Een mooi begin, aangezien TenneT in totaal zo’n 4.500

‘versnellingspakket’ afgesproken. Het idee is dat we door een vroege betrokkenheid van het juiste bevoegd gezag en door snellere besluitvorming het vergunningstraject kunnen verkorten. Vaak gaat een hoogspanningsverbinding over meerdere gemeentes en moet je met meerdere partijen om tafel. Je kunt de doorloop dan versnellen door procedures gelijktijdig te laten lopen. Inmiddels voelen de meeste partijen de urgentie dat de netcapaciteit de komende jaren vergroot moet worden. Met het pakket aan afspraken denken we een vergunningstraject met zo’n 40-50 procent te versnellen.” TenneT heeft zich in 2024 verbonden aan het IMVO-convenant voor de Hernieuwbare Energiesector.

Hoe duurzaam is jullie oplossing?

“We bouwen onze hoogspanningsstations op basis van een natuurinclusief

Arbeidsmarkt

Nederland staat voor kwaliteit van werk en kan niemand missen

- Voer onverkort het SER-MLT uit voor een zekere en wendbare arbeidsmarkt;
- Zorg ervoor dat de implementatie van het Pensioenakkoord doorgaat;
- Verbeter de positie van internationale arbeidskrachten en verminder de vraag naar laagbetaalde arbeid.

Verdienvermogen

Nederland vooruit: ruimte voor kennis, verdienvermogen en ondernemerschap

- Werk aan een stabiel, concurrerend en innovatief ondernemersklimaat;
- Verhoog arbeidsproductiviteit: investeer in kennis en zet productiviteit centraal in beleid;
- Stimuleer doorgroei van MKB o.a. door financieringskelpunten aan te pakken.

Randvoorwaarden

- Voer stabiel, uitvoerbaar beleid en verdedig de rechtstaat;
- Nederland dient zich actief, constructief en agenderend op te stellen in Brussel;
- Voer begrotingsbeleid dat ruimte biedt om te investeren in transitie.

Fysiek Domein Nederland van het slot: oplossingen in het fysieke domein

- Versnel de verzwaring van het elektriciteitsnet;
- Pak hoge energiekosten aan.

Aanbod van de SER

- We werken samen aan een beter arbeidsongeschiktheidsstelsel;
- We maken door samenwerking en zelforganisatie de ervaren regeldruk voor bedrijven kleiner en de maatschappelijke impact groter;
- We werken aan toekomstperspectief voor de landbouw;
- We komen samen tot een uitvoerbare regeling voor leven lang ontwikkelen;
- We werken samen aan de arbeidsmarktgevolgen van de opschaling bij Defensie;
- We adviseren over belastingen en toeslagen in dienst van brede welvaart.

'Inzet van reservisten is geen luxe, maar noodzaak'

Het zijn bijzondere tijden. Als Europa, en dus ook Nederland, kunnen we niet langer uitgaan van bondgenootschappen die nog niet zo lang geleden vanzelfsprekend leken. We zijn meer op onszelf aangewezen en in dat kader heeft de Nederlandse krijgsmacht veel extra personeel nodig. Defensie is niet alleen op zoek naar beroepsmilitairen, maar ook naar reservisten: mensen die een gewone baan combineren met militaire taken. Dit vraagt iets van onze economie en van werkgevers, maar: "Zij profiteren van medewerkers die beschikken over nieuwe vaardigheden."

Tekst Dorine van Kesteren **Beeld** privéfoto Ronald Vuijk, privéfoto André Morsman

Schieten, EHBO, kaartlezen, onder druk beslissingen nemen en bivak (een trainingsdeel van drie aaneengesloten dagen inclusief overnachtingen, *red.*): tijdens de opleiding tot reservist leren deelnemers de basisvaardigheden van het militaire vak en vergroten ze hun mentale en fysieke uithoudingsvermogen. De Nationale Weerbaarheidstraining (NWT) duurt tien dagen en staat open voor iedereen van 18 tot 55 jaar. Hoewel, iederéén... geïnteresseerden moeten eerst een serieuze conditietest en een intakegesprek doorstaan.

"Reservisten zijn niet fulltime in dienst bij Defensie, maar oproepbaar naast hun civiele baan. Het zijn niet alleen mensen die de NWT hebben gevolgd, maar ook oud-dienstplichtigen en voormalig beroepsmilitairen", legt reserveofficier Ronald Vuijk uit, voorzitter van de belangenvereniging voor reserveofficieren KVNRO. Nederland telt momenteel ongeveer 6.000 actieve reservisten. Dat aantal moet in 2030 zijn gegroeid naar 20.000. "In een tijd van

toenemende geopolitieke spanningen is de inzet van reservisten geen luxe, maar noodzaak. Omdat er geen politiek draagvlak is voor herinvoering van de dienstplicht, ligt de nadruk op vrijwillige inzet en op goede ondersteuning van de civiele werkgevers van de reservisten", vult vicevoorzitter André Morsman aan.

Nederlands grondgebied

Reservisten vormen een flexibele schil die het leger in staat stelt snel op te schalen. Zij beveiligen bijvoorbeeld strategische locaties zoals vliegvelden en energiecentrales, treden op als erewacht, begeleiden buitenlandse troepen en worden ingezet bij rampen zoals wateroverlast en overstromingen. Daarmee ontlasten zij beroepsmilitairen, zodat die zich kunnen concentreren op hun kerntaak: internationale operaties.

Een veelvoorkomend misverstand is dat reservisten automatisch in oorlogssituaties terecht komen. Morsman nuanceert dat beeld. "Reservisten zijn meestal actief op Nederlands grondgebied. Uitzending naar het buitenland gebeurt

alleen als zij dat zelf willen. Vaak gaat het dan om mensen met specifieke expertise, zoals weg- en waterbouwkundigen, tolken en cyberspecialisten."

Defensie werft actief nieuwe reservisten, onder meer via campagnes, open dagen, bedrijvenbijeenkomsten en samenwerkingen met hogescholen en universiteiten. Vuijk: "Defensie doet een beroep op de maatschappelijke betrokkenheid van studenten, werknemers én werkgevers. De boodschap: lever een bijdrage aan de veiligheid van Nederland. De nadruk op teamwork en groepsbinding spreekt vooral jongeren aan. Dat het reservistenbestaan flexibel is en te combineren met werk en gezin, helpt om ook oudere doelgroepen te bereiken."

Economische gevolgen

Van onderwijs en rechtspraak tot politie, transport en overheid: reservisten zijn te vinden in alle denkbare sectoren. Als zij in groten getale worden opgeroepen, dan vallen er gaten in talloze bedrijven en organisaties. Is dat problematisch? Vuijk:

Aan het woord

Ronald Vuijk

voorzitter van de
belangenvereniging voor
reserveofficieren KVNRO

André Morsman

vicevoorzitter van de
belangenvereniging voor
reserveofficieren KVNRO

“In tijden van echte crisis gaat nationale veiligheid vóór tijdelijke economische gevolgen. In september 1939 werden zo’n 400.000 Nederlanders gemobiliseerd, van wie het merendeel reservist was. Ook toen wist de samenleving hun afwezigheid op te vangen, terwijl de bevolking aanzienlijk kleiner was dan nu.”

Morsman wijst erop dat reservisten zo veel mogelijk worden ingezet in functies die aansluiten bij hun civiele werk, zodat de opleidingstijd beperkt blijft. “Daar komt bij dat werkgevers profiteren van medewerkers die terugkeren met nieuwe vaardigheden. Denk aan leiderschap, discipline en stressbestendigheid.”

Convenanten

Reservisten bepalen zelf hoe vaak ze in actie komen: van een paar keer per jaar tot iedere week. Morsman: “De inzet is vrijwillig, maar sommige onderdelen zijn verplicht, zoals oefeningen en theoriedagen. Het is belangrijk dat civiele werkgevers mensen de ruimte geven om deze onderdelen tijdens werktijd te doen. Over langere inzet kunnen aparte afspraken worden gemaakt.” Inmiddels heeft Defensie convenanten gesloten met ruim

75 werkgevers, waaronder Accenture, Randstad en Heijmans. “Dat aantal mag groeien, waarbij ook de (Rijks)overheid als werkgever een verantwoordelijkheid heeft.”

In de praktijk zijn de rechten en plichten van zowel werkgevers als reservisten niet altijd even duidelijk. Krijgen reservisten bijvoorbeeld bijzonder verlof voor hun militaire taken of moeten ze vakantiedagen opnemen? Worden ze doorbetaald? Wie is er aansprakelijk als er iets misgaat tijdens een oefening of klus? Begin 2025 riep de Stichting van de Arbeid en het ministerie van Defensie decentrale sociale partners op om hierover afspraken te maken in cao’s (decentrale sociale partners zijn vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers op sector- en ondernemingsniveau, *red.*). Vuijk: “Heldere cao-afspraken geven zowel reservisten als werkgevers zekerheid. De SER kan hierbij een verbindende rol spelen. Zo zou het helpen als er een soort menukaart of een set standaardteksten komt voor cao-onderhandelaars, zodat afspraken eenvoudig in alle sectoren kunnen worden overgenomen.”

De inzet van reservisten sluit volgens Morsman en Vuijk aan bij de toekomstvisie van de SER, die pleit voor een weerbaar Nederland en het benutten van alle beschikbare arbeidskrachten. “Reservisten kunnen bijvoorbeeld tijdelijk politie, brandweer of crisismanagement ondersteunen. Zo blijven vitale sectoren doordraaien als de nood aan de man komt – precies zoals de SER schetst.” ●

Loket voor vragen

Om het doel van 20.000 reservisten in 2030 te behalen, heeft Defensie in 2025 de Afdeling Reservisten en Samenleving (AReS) opgezet. Deze moet zorgen voor nieuwe vormen van regionale samenwerking tussen Defensie en civiele werkgevers. Geïnteresseerden kunnen er terecht met al hun vragen.

'De energie-transitie kan veel goedkoper'

Met haar vierduizend leden voorziet coöperatie De Windvogel kleine, lokale energienetwerken van wind- en zonne-energie. Ook levert zij aan bedrijven in de buurt van 'de bron'. Voorzitter Martijn Mewe en directeur Kjell Schippers zien dit laatste als één van de oplossingen voor de netcongestie waar ons land volgens hen nog wel tien jaar mee te kampen heeft. En zij zien meer kansen: "Door de inzet van coöperaties dicht bij de bron kan de energietransitie aanzienlijk goedkoper, misschien wel voor de helft."

Tekst Ton Bennink Beeld Hans Vissers

We schrijven 1991 als een kerkelijke gespreksgroep in Reeuwijk besluit gesprekken om te zetten in daden. Coöperatie De Windvogel is een feit. Geïnspireerd door de Club van Rome, die in 1968 al becijferde dat het zo niet langer kon met het oppompen en verbruiken van fossiele brandstoffen.

Vijfendertig jaar na 'Reeuwijk' staan we voor een gesloten hek met Martijn Mewe en Kjell Schippers, respectievelijk voorzitter en operationeel directeur van de coöperatie. Achter het hek staat het tastbare bewijs van die kerkelijke dadendrang: windmolen De Amstelvogel in Ouderkerk aan de gelijknamige rivier.

"Die dadendrang van het begin hebben we nog steeds", zegt Schippers. "Als de vergunningen rond zijn, breken we deze molen af en vervangen we hem door een exemplaar dat honderd meter

hoger is. Met tweeënhalve keer zoveel opbrengst én nieuwe batterijen die niet alleen opgewekte windenergie kunnen opslaan, maar die ook energie aan het net kunnen onttrekken wanneer dat door een te groot aanbod overbelast raakt."

File op het elektriciteitsnet

De wind en de zon leveren soms te weinig energie, maar soms ook te veel. Dat laatste leidt tot netcongestie, waarbij er als het ware file op het elektriciteitsnet ontstaat. De Windvogel is daarom in vergevorderde onderhandeling met een nabijgelegen afnemer (een bedrijf, red.) om via een directe kabel stroom te leveren. Dat ontlast het elektriciteitsnet en voorziet de energieslurper rechtstreeks van duurzame windenergie, al moeten er nog wat hobbels worden genomen. Elk risico op stroomuitval, hoe klein ook, moet worden uitgesloten. Maar →

Directeur Kjell Schippers

voor het bedrijf levert het alvast positieve publiciteit op.

vooral: het dichterbij elkaar brengen van bron en afnemer. Dat gebeurt door

Lokale coöperaties produceren met zonn en wind lokaal, vlak bij de bron.”

‘We moeten leren om stroom te gebruiken wanneer het aanbod groot is’

Mewe wil hierover iets aan de SER meegeven. “De energietransitie wordt begroot op 200 miljard euro. Door die inzet van coöperaties dicht bij de bron denken wij dat het aanzienlijk goedkoper kan, misschien wel voor de helft. Een deel van het bespaarde geld zou vervolgens naar een ontwikkelfonds kunnen gaan. Misschien kan de SER dat aan het kabinet adviseren.”

De directe kabel van molen naar een (grote) afnemer is één van de oplossingen die De Windvogel ziet voor netcongestie. Andere maatregelen zijn opslag en onttrekking aan het net via batterijen, het tijdelijk stilzetten van de wieken en

lokale energiegemeenschappen op te zetten.

“Dat belast het netwerk minder”, legt Mewe uit. “Energie die van noord naar zuid door Nederland moet, heeft een veel grotere impact op de infrastructuur.

Onverwachte kosten

De bouw van een windmolen heeft nogal wat voeten in de aarde, weet Mewe: “Wij ondersteunen startende coöperaties met onze kennis en ervaring. Want je loopt altijd tegen onverwachte kosten

aan. Een molen die tien meter moet opschuiven, bezwaarprocedures vanwege natuurschade, vergunningen die uiteindelijk toch niet worden verleend en dergelijke. Dat kan in de tonnen lopen en soms zelfs leiden tot het afblazen van een project.”

In Amsterdam-Noord wordt bijvoorbeeld al sinds 2008 gewerkt aan het project Noorder IJ-Plas. “Een project met zo’n lange aanloop kost veel inzet en geld. De ontwikkelkosten verdien je niet altijd terug.”

De Windvogel zelf beheert momenteel twee windmolens, drie zonnedaken en heeft belangen in wind- en zonneparken in Groningen, Drenthe en Zeewolde. Samen met het Vlaardings Energiecollectief bezit de coöperatie ook twee wind-

molens in Vlaardingen. Begin maart tekende de gemeente daar een contract voor de afname van windenergie.

“We hebben ook zo’n overeenkomst met de Johan Cruijff ArenA”, vertelt directeur Schippers. “Die neemt stroom af van de molen waar we nu staan. Tegen een prijs met een vloer en een plafond, dus binnen een afgesproken bandbreedte. Marktconform.”

Slagschaduw

Beide bestuurders hebben nog een verzoek aan de politiek. Nederland streeft naar vijftig procent wind- en zonne-energie in lokaal eigendom. Dat streven zou idealiter wettelijk moeten worden vastgelegd. “De grote energiereuzen zijn in buitenlandse handen”, zegt Schippers.

“Het zal ze daar worst zijn of omwonenden zes, één of nul uur slagschaduw per jaar hebben (slagschaduw is de bewegende schaduw van roterende windturbinebladen, die op ramen van woningen kan vallen en die als hinderlijk kan worden ervaren, *red.*). Wij trekken ons dat wel aan. Onze leden wonen hier. En dan wil je je buurman recht kunnen aankijken als je hem tegenkomt in de supermarkt. Als wij met een procentje minder rendement bovendien meer aan natuurontwikkeling kunnen doen en onze burens kunnen helpen, dan doen we dat.”

De transitie mag dan belangrijk zijn en wellicht goedkoper kunnen, over tien jaar is zij nog niet voltooid, voorziet Schippers. “De problemen tussen producenten en afnemers zijn dan nog niet opgelost.” →

Voorzitter Martijn Mewe

“We komen uit een systeem waarin iedereen ’s avonds het licht en het gasfornuis aandeed”, vult Mewe aan. “Richting 2050 moeten we volledig duurzame energie gebruiken. Opslag speelt daarbij een belangrijke rol, maar we moeten vooral leren om stroom te gebruiken wanneer die beschikbaar is en wanneer het aanbod groot is.”

Molenaar Arjan

Duurzaam, hightech, vol sensoren en batterijen: in weinig lijkt de moderne windmolen nog op die van de Zaanse Schans of Kinderdijk. Of toch? Molenaar Arjan Boomars fietst tegen de gure Hollandse wind in om het hek voor ons te openen. Hij is de ogen en oren van

‘Breng bron en afnemer dicht bij elkaar, dat belast het netwerk minder’

De Amstelvogel. “Op een enkele vos na komt hier eigenlijk niemand”, zegt hij. “Al moest ik laatst weer graffiti verwijderen. Dat is onuitroeibaar.” Na ruim vijftwintig jaar dienst hoopt De Windvogel de huidige molen van 1,5 miljoen euro te vervangen door een exemplaar van zo’n acht miljoen. De voorzitter en

directeur wachten nog op de benodigde vergunningen – en op medewerking van instanties als Rijkswaterstaat.

“Zie je die jonge aanplant, Martijn?” zegt Schippers, wijzend naar de bomen langs de weg. “Hoe krijgen we straks de onderdelen vanaf de A9 hierlangs zonder alles te beschadigen?” ●

Snoeien doet bloeien

Midden jaren negentig was Kodak nog een van 's werelds vier waardevolste merken. Totdat het filmrolletje moest plaatsmaken voor de digitale camera, die op zijn beurt weer werd vervangen door de smartphonecamera. Dit is een klassiek voorbeeld van creatieve destructie: het proces waarin oude ideeën, producten en bedrijven plaatsmaken voor nieuwe, innovatieve bedrijvigheid.

Creatieve destructie is belangrijk om de economie te laten groeien. Vergelijk het met het groeiproces van een fruitboom: er zijn veel bloesems nodig om goede vruchten te krijgen, ook al zijn niet alle takken even vruchtbaar. En net zoals een boom die zwakke takken verliest, moet de markt ruimte maken voor nieuwe, betere ideeën. Het stopzetten van een bedrijf of een faillissement doet pijn – zowel voor de eigenaren als hun werknemers – maar maakt ook arbeidskrachten vrij voor productievere bedrijven, die op hun beurt weer worden uitgedaagd door nieuwe concurrenten.

Uit onderzoek van het Centraal Planbureau blijkt dat het proces van creatieve destructie wordt afgeremd. Dat blijkt onder meer uit het feit dat het aantal startende en stoppende bedrijven daalt ten opzichte van het totale aantal bedrijven. Daarnaast stagneert de productiviteitsgroei en nemen de productiviteitsverschillen tussen bedrijven toe. Hoogproductieve bedrijven blijven langer koploper, terwijl achterblijvers minder inhalen. Ten slotte is innovatie steeds meer geconcentreerd bij grote en oudere bedrijven. De afnemende diversiteit aan innovatieve ideeën verkleint daardoor de kans op succesvolle innovaties.

Overheid en bedrijfsleven kunnen gezamenlijk de Nederlandse boom helpen om weer gezonder te groeien. Bijvoorbeeld door te zorgen voor voldoende financieringsmogelijkheden voor investeringen. Daarnaast is het goed dat we ons realiseren dat falen erbij hoort. Versoepeling van de faillissementswetgeving (die in Nederland strenger is dan in de meeste Europese landen) kan de bedrijvendynamiek bevorderen. Dit moet samengaan met een goed sociaal vangnet én investeringen in onderwijs, zowel in basisvaardigheden als in een leven lang leren. Want hoger opgeleide werknemers zijn productiever en leren makkelijker nieuwe technologieën. Dit maakt ze wendbaarder en het bevordert de kennisverspreiding tussen bedrijven. Dat vraagt natuurlijk ook om een inspanning van werknemers zelf.

Wie alles in leven wil houden, eindigt met dorre takken en minder bloemen. Snoeien doet bloeien. Ook in de economie.

Yvonne Adema

**programmaleider macro-economie bij
het Centraal Planbureau (CPB)**

‘We kunnen de aarde niet eindeloos uitputten’

Een keuken gaat zo'n vijftien jaar mee, vertelt Niels van den Beucken, algemeen directeur van keukenbladenproducent Arte. Hergebruik van bladen blijft vaak beperkt tot vermaling met andere onderdelen van oude keukens. Wat overblijft eindigt als funderingsmateriaal onder snelwegen. Duurzaamheid in de steenbranche is daarmee nog geen vanzelfsprekendheid.

Dat kan beter, vindt Van den Beucken. Daarom heeft Arte in 2024 een circulaire collectie gelanceerd, ontworpen voor een duurzame levensloop. Keramieken bladen worden daarbij volledig massief in een keuken geplaatst. "Dat gebeurt niet langer met een verlijmd onderlaag van ander materiaal dat niet zichtbaar is. Aan het eind van de levensduur wordt het massieve blad teruggehaald. Een afvalverwerker crasht en verwerkt het uiteindelijk tot vloer- en wandtegels. Nog niet alles is

daarbij dichtgetimmerd. Wat als een woonhuis met zo'n keukenblad wordt verkocht, lukt het dan het keukenblad terug te halen? Maar als je alles vooraf wilt regelen, begin je nooit een duurzaam initiatief."

Arte heeft van oudsher oog voor de balans tussen verdienmodel, milieu en mens. De circulaire keukenbladen passen daar goed in: de tegelproducent hoeft minder nieuwe grondstoffen te gebruiken en circulariteit is beter voor het milieu. Omdat er niet meer verlijmd wordt, worden medewerkers in de productie bovendien minder fysiek belast. En het verdienvermogen? "Een duurzame productlijn verkoopt alleen als die niet duurder is. Maar we kunnen de aarde niet eindeloos uitputten en duurzaamheid kost nu eenmaal geld. Wij kunnen aanjager van de sector zijn en producenten en consumenten bewuster maken. Daarbij hebben we wel de overheid en de SER nodig."